

رابطه سجده با درک عظمت پروردگار

اعظم غلام پور^۱

چکیده

سجده، زیباترین و بهترین نماد برای اطاعت و خضوع در برابر خداوند است. اوج اطاعت را در سجده‌ای می‌توان دید که از روی رغبت و گرایش باطنی و خضوع و خشوع انجام می‌گیرد. مقاله حاضر با استفاده از فیش برداری از منابع کتابخانه‌ای و به روش توصیفی و تحلیلی به بررسی سجده و ارتباط آن با درک عظمت پروردگار و افزایش آن پرداخته است. موجبات سجده عواملی مانند تلاوت برخی از آیات قرآن، مشاهده معجزات الهی، شنیدن برخی از آیات الهی و ... است که باعث افزایش درک عظمت پروردگار می‌شود. انسان با تلاوت یا شنیدن آیه‌های سجده واجب در سوره‌های سجده، فصلت، نجم و علق باید با نهایت خضوع به درگاه الهی سجده کند. عواملی که برای بالا بردن کیفیت سجده و افزایش درک عظمت پروردگار معرفی شده است تکرار سجده، طولانی کردن سجده و سجده بر تربت امام حسین علیه السلام است.

کلیدواژه‌ها : سجده، عظمت پروردگار، قرآن، وجوب سجده.

۱. طلبه سطح ۲، مدرسه علمیه حضرت زینب سلام الله علیها، gholampour ۵۳۲۰@gmail.com

مقدمه

انسان به عنوان گل سرسید آفرینش برای اینکه مشمول رحمت و جلال الهی شود می تواند به سجده و نماز تمسک کند و با انجام این دو فرضیه الهی به خداوند متعال تقرب جوید و با انجام آن فریاد شیطان را بلند کند.

با توجه به بیان فلسفه سجده هنگامی که انسان عظمت پروردگار خویش را درک کند و او را بزرگ شمارد به سجده می افتد؛ طبق آیات قرآن نیز می توان موجبات سجده را ۱۳ مورد بیان کرد، که از این دسته بعضی موارد مانند تلاوت آیات، معجزه و یادآوری آیات خدا رابطه مستقیم با درک عظمت پروردگار دارد و برای بالا بردن کیفیت آن سجده ای که باعث افزایش درک عظمت پروردگار می شود می توان به سجده طولانی، تکرار سجده و سجده بر تربت امام حسین علیه السلام تمسک جست.

در مورد مسئله مورد نظر کتاب های فراوانی به صورت مستقیم و غیرمستقیم در دسترس است که یا به بیان نکات در مورد نماز و ارکان آن صحبت شده یا خاصه در مورد سجده.

ولی کتاب یا مقاله خاص در مورد مواردی که باعث افزایش درک عظمت خداوند از طریق سجده باشد یافت نشد. از جمله آن منابع عبارتند از: کتاب « سر الصلوه » نوشته روح الله موسوی خمینی ، چاپ پانزدهم ، سال ۱۳۹۲ ؛ کتاب « صلوه الخاشعین » نوشته عبدالحسین دستغیب، سال ۱۳۶۱ ؛ کتاب « نماز در قرآن » نوشته سید ابراهیم سید علوی سال ۱۳۸۹ و کتاب « پرتویی از اسرار نماز » به قلم محسن قرائتی ، چاپ بیست و سوم ، ۱۳۸۶.

در عامه مردم از انجام بسیاری از فرایض دینی صرفاً برای انجام وظیفه شده است و همین باعث شده از لذتی که باید از آن فریضه شامل حال انسان شود بی بهره باشد و از آن جایی که اگر انسان فلسفه و زیبایی چیزی را بداند در انجام آن موفق تر است لازم دانستیم به بررسی رابطه سجده و افزایش درک عظمت پروردگار بپردازیم تا از این طریق زیبایی این رکن از فرضیه مشخص شود.

بررسی سجده که از طریق آن بتوان به درک عظمت پروردگار رسید و بیان مواردی برای بالا بردن کیفیت چنین سطحی که باعث افزایش درک عظمت پروردگار شود.

نماز، وجه مشترک ادیان آسمانی

ادیان آسمانی که همگی در دعوت به عبادت خدا و دوری از طاغوت با هم متحد شدند در جدول تکالیف، وظایفی گوناگون را برعهده ی بندگان می نهاده‌اند؛ ولی قدر مشترک تمام آنها اقامه نماز بود. این عبادت در عرصه‌ی هر یک از ادیان الهی سابقه‌ی حضور داشته است؛ چنانکه پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم از آن به عنوان «نهج الانبیاء» و شیوه ی تمام پیامبران یاد کرده است.^۱

نماز یک فریضه ی همیشگی و همگانی است چراکه روزه بر کسانی که سلامت جسمی دارند خمس، زکات و حج بر کسانی که تمکن مالی دارند واجب است. همچنین زنان و پیرمردان از حضور در صحنه جهاد معافند؛ اما نماز فریضه ای همیشگی و همگانی است. همه ی مردان و زنان در همه شرایط در ناامنی و امنیت، روز و شب، تمام ماه های سال، ثروتمند و فقیر، صحیح و مریض، مقیم و مسافر باید نماز بگذارند.

اگر شرایط چنان سخت بود که مجال پیاده شدن از مرکب وجود نداشت پیاده یا سواره باید به انجام این فریضه اقدام گردد.^۲

در بدو تولد کودک را با صدای نماز آشنا می کنند و اذان و اقامه در گوش او می دهند و پس از مرگ و قبل از دفن بر پیکر بی جان انسان نماز می خوانند و نخستین گام در عرصه تکلیف به سوی نماز برداشته می شود. همه‌ی اینها می‌تواند از اهمیت این فریضه بزرگ که باید سراسر عمر را فرا بگیرد خبر دهد.^۳

سجده

در میان ارکان نماز، سجده وجود دارد که عالی ترین درجه عبودیت و نزدیک ترین حالت عبد به خدای سبحان می باشد.

۱. مجلسی، بحارالانوار، ج ۷۴، ص ۲۳۱

۲. بقره: ۲۳۹

۳. رضوان طلب، پرستش آگاهانه، ص ۸۰.

طبق نص قرآن کریم تمام ذرات وجود هر کدام به نوعی خدا را سجده می کنند. « أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَسْجُدُ لَهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ وَالنُّجُومُ وَالْجِبَالُ وَالشَّجَرُ وَالدَّوَابُّ...^۱؛ آیا ندیدی که سجده می کنند برای خدا تمام کسانی که در آسمانها و زمین هستند و همچنین خورشید و ماه و ستارگان و کوهها و درختان و جنبندگان، و بسیاری از مردم...»

اهل باطل نیز در برابر بت ها و پیشگاه شاهان به نشان احترام سجده می کردند.

سجده عرصه‌ی مجدد تقدیس و تنزیه خدای سبحان و زمینه مناسب برای نجوا و گفتگو با خداست. در اهمیت و فضیلت سجده روایات فراوانی رسیده است.

مردی خدمت پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم رسید حضرت از او پرسید: چه می خواهی؟ در جواب گفت: بهشت. حضرت پس از تاملی کوتاه فرمودند: ای بنده خدا یاری ده ما را (در راه رسیدن به این خواسته) از طریق سجده های طولانی.^۲

همچنین امام صادق علیه السلام فرمودند: « أَقْرَبُ مَا يَكُونُ الْعَبْدُ إِلَى اللَّهِ وَهُوَ سَاجِدٌ؛ نزدیک ترین حالت بنده به خدا حالت سجده است. »^۳

سجده در لفظ و اصطلاح

سجده در اصل به معنای خم شدن و فروتنی است و در اصطلاح به معنای تذلل و عبادت برای خداوند است.

سجده بر ۲ گونه است: سجده اختیاری که مختص انسان است و سجده تسخیری که سجده حیوانات، جمادات و گیاهان و نیز انسان می باشد.^۴

۱. حج: ۱۸

۲. کلینی، فروع کافی، ج ۱، ص ۷۳

۳. حر عاملی، وسائل الشیعه، ج ۴، ص ۹۸۰

۴. راغب اصفهانی، مفردات، ص ۳۹۶ «سجد»

خداوند در قرآن می فرماید: « وَ لِلّٰهِ يَسْجُدُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ طَوْعًا وَ كَرْهًا وَ ظِلَالُهُمْ بِالْغُدُوِّ وَ الْأَصَالِ^۱ ؛ همه‌ی آنها در آسمانها و زمین هستند از روی اطاعت یا اکراه و همچنین سایه های آنها هر صبح و عصر برای خدا سجده می کنند.»

سجده در انسان قرار دادن پیشانی بر زمین است.^۲

فلسفه سجده

مرحوم میرزا جواد ملکی تبریزی در مورد سرّ سجده می گوید:

حال از دیدن اداء حق ادب عبودیت ترقی می کنی و به مقام قرب الهی خدا مشرف می شوی و پروردگارت را از داشتن شریک بزرگ بشمار، گویا وقتی قرب به خدا برایت حاصل شد انوار جمال یکتایی برای تو روشن می شود و وجود همه‌ی خلائق در پیشگاه او مضمحل و متلاشی می شود و بزرگ می شماری. پروردگارت را از این که برای او شریکی در کمال باشد و به رو افتری در حالی که برای عظمتش به سجده می روی و از من همه چیز رویگردان شده و منزّه برای خدا را از هرچه که توهم شود، از نقایصی که در تضاد با کمال اند؛ حتی شریک در وجود حقیقی و خارجی و گویا در وجود جز خدا را نبینی و این که وجودهای همه ممکنات همانند سرابی اند در بیابان خشک که انسان تشنه آن را می پندارد و بدانی که وجود جهان گویا وجود خیالی است و وجود حقیقی عینی خارجی همان وجود خدای متعال است بلکه توجه و التقای به غیر خدا نمی کنی در عظمت فلسفه سجده سخن امام صادق در مصباح الشریعه هست که می فرماید: هرگز زیان ندیده آن که حقیقت سجده را به جا آورد و اینکه یک بار در عمرش باشد و رستگار نشد هرکس که با پروردگارش خلوت کرد در مثل چنین حالی (سجده) که همانند فریبنده‌ی خویش و غافل و بی خبر از آن چیزهایی که خداوند برای سجده کنندگان فراهم کرده، شادمانی و انس در دنیا و راحتی در آخرت، هرگز از خدا دور نیست آن که تقربش در سجده را به خوبی انجام داده باشد. هرگز نزدیک به خدا نیست هرکس ادب حضور پروردگار را رعایت نکرده و احترام خدا را با دلبستگی به غیر او در حال سجده‌هایش ضایع کرده باشد و سجده کن، سجده‌های کسانی که برای خدا خوار و ذلیل و فروتنی دارند و

۱. رعد: ۱۳.

۲. علامه حلی، تحریر الأحکام، ج ۱، ص ۲۵۳.

۱- طولانی کردن سجده

امام صادق علیه السلام فرمودند: « إِنَّ الْعَبْدَ إِذَا أَطَالَ السُّجُودَ حَيْثُ لَا يَرَاهُ أَحَدٌ ، قَالَ الشَّيْطَانُ : وَآيَلَاهُ! أَطَاعُوا وَعَصَيْتُ ، وَسَجَدُوا وَابْتَيْتُ^۱ ؛ به درستی انسان هنگامی که سجده را طولانی کرد فریاد شیطان بلند می‌شود: که وای بر من آنها اطاعت خدا کردند و من عصیان مردم آنان سجده کردند و من نافرمانی کردم.»

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم فرمودند: « وَإِذَا أَرَدْتَ أَنْ يَحْشُرَكَ اللَّهُ مَعِيَ فَأَطِلِ السُّجُودَ بَيْنَ يَدَيِ اللَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ^۲؛ اگر خواستی خداوند تو را محشور سازنده گذشته در پیشگاه خدای یکتای قهار را طولانی کن.»

مرحوم میرزا جواد آقا ملکی تبریزی موثرترین عامل اصلاح قلب را مداومت بر سجده‌های طولانی می‌دانستند اگرچه در هر شبانه روز یک بار اتفاق افتد و در آن این ذکر را بگویند: لا اله الا انت سبحانک انی کنت من الظالمین^۳

۲- تکرار سجده

انسان به عنوان اشرف مخلوقات دوست دارد همیشه مورد رحمت الهی و مورد توجه خداوند قرار گیرد و برای رسیدن به این مقام می‌تواند از مقام نماز استفاده کند. امام علی علیه السلام فرمودند: « لَوْ يَعْلَمُ الْمُصَلِّي مَا يَعْشَاهُ مِنَ الرَّحْمَةِ لَمَّا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ السُّجُودِ^۴ ؛ اگر نمازگزار بداند چه اندازه مشمول جلال الهی است هرگز راضی نمی‌شد که سر از سجده بردارد.»

۱. مجلسی ، بحارالانوار ، ج ۸۵ ، ص ۱۶۳.

۲. همان ، ج ۸۵، ص ۱۶۴.

۳. ملکی تبریزی، اسرارالصلوة، ص ۲۷

۴. مجلسی ، بحارالانوار ، ج ۸۲ ، ص ۲۰۷.

امام علی علیه السلام در جای دیگر فرمودند: « لا يُقَرَّبُ مِنَ اللَّهِ سُبْحَانَهُ إِلَّا كَثْرَةُ السُّجُودِ وَ الرُّكُوعِ^۱؛ چیزی جز کثرت سجود و رکوع شخص را به تقرب به خداوند سبحان نرساند.»

در روایت آمده است: شخصی از امام صادق پرسید چرا خداوند ابراهیم را دوست خود گرفت فرمود: چون بسیار بر زمین سجده می کرد.^۲
با هر سجده درجه به مقامات انسان افزوده می شود. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم فرمودند: « اعلم أنك لن تسجد لله سجدةً إلا رفع الله لك بها درجةً ، و حطَّ عنك بها خطيئةً^۳؛ بدان که هر گاه خدا را یک بار سجده کنی برای آن سجده یک درجه به مقاومت بیفزاید و گناهی از تو بیاورد.»

۳- سجده بر تربت امام حسین علیه السلام

حضرت امام حسین علیه السلام دارای شخصیت بی نظیری است که به خاطر دفاع از حریم اسلام هر چه داشت در طبق اخلاص گذاشت و بر پیشگاه الهی تقدیم نمود. وقتی چنین شخصیتی از کوچک و بزرگ خانواده خود می گذرد ، خداوند هم برای او سنگ تمام می گذارد و بسیاری از فضایل را برایش قرار می دهد. در اشک، بر او سلام بر او و
از جمله مواردی که باعث بالا رفتن کیفیت نماز انسان می شود سجده بر تربت سیدالشهدا است و همین مهم نیز می تواند درک انسان را از عظمت رب افزایش دهد: امام صادق علیه السلام جز بر تربت امام حسین علیه السلام بر خاک دیگری سجده نمی کرد و این کار حضرت از سر خضوع و خشوع برای خداوند بود.^۴
امام صادق علیه السلام می فرماید: «همانا سجود بر تربت امام حسین علیه السلام حجاب های هفتگانه را پاره می کند.»^۵

۱ . تمیمی آمدی، غررالحکم، ص ۱۷۵.

۲ . مجلسی ، بحار الانوار، ج ۸۵، ص ۱۶۳

۳ . متقی ، کنز العمال ، ج ۷ ، ص ۲۸۵.

۴ . حر عاملی ، وسائل الشیعه، ج ۳، ص ۶۰۸.

۵ . کلینی ، کافی، ج ۴ ؛ مجلسی ، بحار الانوار، ج ۸۲.

نتیجه گیری

انسان در زندگی خود و این دنیا یک دشمن قسم خورده دارد که از تمام جهات او را محاصره کرده و تمام تلاش خود را برای منحرف کردن انسان گل سرسبد آفرینش به کار می گیرد.

از جمله راه هایی که انسان می تواند از دست این دشمن رهایی پیدا کند، پیشانی بر خاک ساییدن در سجده فریضه الهی است.

اگر انسان در زندگی خود فلسفه کارهای عبادی خود را بداند بهتر می تواند انجام وظیفه کند و به قرب الهی برسد. از جمله فلسفه ای انجام سجده، بالا بردن درک انسان از عظمت پروردگارش است و فرد می تواند برای افزایش درک عظمت پروردگار از موجبات سجده کمک بگیرد که می توان از جمله آنها را تلاوت آیات، مشاهده معجزه و تلاوت قرآن را نام برد.

برای رسیدن به این موجبات، بالابردن کیفیت سجده هم در این راستا کمک کننده است که بهترین روش ها برای بالا بردن کیفیت سجده؛ طولانی کردن سجده، تکرار آن و سجده بر تربیت امام حسین علیه السلام است.

امید است با شناخت رابطه سجده با درک عظمت پروردگار، عبادات هایمان خالصانه تر و باتوجه بیشتر باشد و مورد قبول درگاه الهی قرار گیرد.

فهرست منابع

* قرآن ، ترجمه ناصر مکارم شیرازی

منابع فارسی

۱. راغب اصفهانی، حسین بن محمد، ترجمه و تحقیق مفردات الفاظ قرآن، تهران: مرتضوی ، چاپ دوم، ۱۳۷۴ش.
۲. رضوان طلب ، محمدرضا ، پرستش آگاهانه ، انتشارات ستاد اقامه نماز، چاپ شانزدهم ، ۱۳۹۲.
۳. طباطبائی، محمدحسین، تفسیرالمیزان، (ترجمه : سید محمد باقر موسوی همدانی) ، ج ۹، قم : دفتر انتشارات اسلامی جامعه‌ی مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۳۷۴.
۴. عزیزی، عباس ، جامع احادیث و آیات موضوعی نماز، قم : نبوغ ، ۱۳۷۵.
۵. کلینی ، محمد بن یعقوب ، فروع کافی ، (ترجمه : گروه مترجمان انتشارات قدس) ، مشهد : قدس ، چاپ پنجم ، ۱۳۹۵.
۶. ملکی تبریزی ، میرزا جواد، اسرار الصلاة ، (ترجمه: سید علی احمدی) قم : انتشارات اشکذر، بی تا .

۷. منابع عربی

۸. تمیمی آمدی، عبد الواحد بن محمد، غرر الحکم و درر الکلم، چاپ دوم، قم: دار الکتاب الإسلامی، ۱۴۱۰ ق.
۹. حر عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعة ، قم: مؤسسه آل البيت عليهم السلام، چاپ اول، ۱۴۰۹ ق.

۱۰. علامه حلی ، حسن بن یوسف ، تحریر الاحکام ، قم : موسسه آل البيت لاحیاء التراث ، بی تا.

۱۱. کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی (ط - الإسلامية)، (محقق / مصحح: علی اکبر غفاری و محمد آخوندی) چاپ چهارم، تهران : دار الکتب الإسلامی ، ۱۴۰۷ ق.

۱۲. متقی ، علی بن حسام الدین ، کنز العمال ، بیروت : دارالکتب العلمیه ، ۱۴۱۹ ق.

۱۳. مجلسی، محمد باقر بن محمد تقی، بحار الأنوار (ط - بیروت) (محقق و مصحح : جمعی از محققان) ، چاپ دوم، بیروت: دار إحياء التراث العربی، ۱۴۰۳ ق